

БЛОК, МАЯКОВСКИ, МИЛЕВ

Мартин Наг

Темата „Блок Маяковски, Милев“ е сравнително често разглеждана, особено в съветското и българското литературознание. Но досега не е правен естетически анализ на тази тема, нещо, което двама изследователи, един български и един унгарски, представиха в своя принос към шестия конгрес на славистите в Прага през 1968 г. — Екатерина Даскалова в „Александър Блок в революционно-пролетарската поезия в България“¹ и Ендре Бойтар в „Някои проблеми на източноевропейската социалистическа поезия между 1914 и 1929 година“.²

Както Александър Блок (1880—1921) в поемата си „Дванадесетте“ също и Гео Милев (1895—1925) взема изходен пункт в едно „нощно“ видение в поемата си „Септември“ (1924). „Нощното“ видение свързва първата, втората и дванадесетата част в „Дванадесетте“. Между другото в превода на Милев от 1920 г. се казва:

Черна вечер.(. .)
Черно, черно небе.
Злоба, горестна злоба
Кипи в гърди. . .
Черна злоба, свята злоба. . .
(. .) Дванадесет души бавно вървят.
(. .) Ношен мрак (. .)
Сред нощната мъгла. . .³

Една пряка линия минава от видението на Блок към „нощното“ видение в първата част на „Септември“:

Нощта ражда из мъртва утроба
вековната злоба на роба:
своя пурпурен гняв —
величае.
Дълбоко сред мрак и мъгла.
из тъмни долини (. .)⁴

¹ Българска академия на науките. Институт за литература. София 1968, стр. 403. Виж също Д. Ф. Марков, Болгарская поэзия первой четверти XX в., Москва 1959, особено стр. 245—247.

² Acta litteraria academiae scientiarum hungaricae, tomus 9, Будапеща 1967, стр. 234, Москва 1959, особено стр. 245—247. Виж също приноса на Марков в „Очерки болгарской литературы XIX—XX веков“.

³ Гео Милев, Избрани произведения. София 1955, стр. 243—244 и 251. Виж също увода на Георги Цанев към това издание на Милев, стр. 5—46.

⁴ Пак там, стр. 63. Виж също Христо Дудевски, Българо-съветски литературни връзки, София 1963, особено стр. 92—96.

У Блок се казва: „дванайсет души бавно вървят“. А пък у Милев става дума за „безброй“.¹ В тази гръзка мсже да подхсжда да цитирам какво е писал неотдавна руският литературен изследовател Зиновий Паперний в статията си „Буря по всички морета“ (Sign und Form, № 1, 1967):

Маяковски нарече поемата си „150,000,000“ с полемичен поглед към „Дванадесетте“ от Блок: не по броя на апостолите, но по броя на действителните жители на тогавашна Русия.²

У Блок дванадесетте вървят (във втората част) напред „без кръст“³ и (в единадесетата част) „без име свята“.⁴ Но все пак поетичният парадокс е главната идея на Блок — дванадесетте „раждат“ един образ на Христос, който върви невидим пред тях (в дванадесетата част) „с венец от бели рози“.⁵ И „безбройните“ на Милев вървят без кръст, в смисъла на Блок, но в противовес на войниците на Блок те са последователно земно ориентирани. Тяхната цел е и си остава земна, поантира силно Милев. Изглежда, че той прави това точно в полемика срещу Блок. Възможно е да намерим един зачатък за тази полемика още във формулировката „без рози“⁶ (в първата част). Защото изразът „рози“ може да съдържа алюзия за образа на Исуса от Блок — с „венец от бели рози“. В полемичното си държане към Блок Милев се опира на Владимир Маяковски (1893—1930) както етично, така и естетично. Това се манифестира в „методата“, която той прилага, когато дава един експресионистичен ескиз на „безброй“-ните в марш. В резюме можем да кажем: нощната тъма у Блок „роди“ дванадесет революционни воини, цял народ се вдигна на бунт от тъмата на Милев. Дванадесетте „индивидуалистични“ червогвардейци са се превърнали при Милев в цял колектив. Но за да ги покаже в цялото им величие и при това да ги „индивидуализира“ той се насочва сетне към една инспирирана от Маяковски „каталожна“ техника, той съобщава първо откъде идат борецките се, а след това с какви оръжия са въоръжени. Той постига едно особено хиперболично въздействие, както а ла Уитман, така и а ла Маяковски. Тук аз мисля — що се отнася до последния — за Облако в штанях, но преди всичко за „Сто и петдесет милиона“. Маяковски си служи и на двете места — в различна форма — със сугестивна „каталожна-техника, за да извика на живот една революционна динамика. Между другото в „150,000,000“, преведена от Милев в 1923 г., се казва:

Ний дойдохме през столици
през тундри провяхме се,
прегазихме кал и тресавища.
Идем ний милиони
милиони трудящи се
милиони работящи, служащи.
Идем ний от квартири,
избягахме ний от складове
през пасажи от пожар озарени.
Идем ний милиони
милиони предмети
огрозени
сломени
разорени.

От планините се спуснахме ний
пропълязахме навън из горите

¹ Пак там, стр. 65

² Пак там, стр. 92.

³ Милев, пак там, стр. 245.

⁴ Пак там, стр. 250.

⁵ Пак там, стр. 252.

⁶ Пак там, стр. 64.

из поля изгладнели през дълги години.
 Ний дойдохме
 милиони
 милиони скотове
 подивели
 тъпи
 гладни.¹

У Милев „израстват“ борещите се от нощната тъма по следния начин:

(...) Из всички балкани
 из дебри пустинни
 из гладни поля
 из кални паланки
 села
 градове
 дворове
 из хижи, колиби
 из фабрики, складове, гари
 хамбари
 чифлици
 воденици
 работилници
 юзини
 заводи (...)
 изпокъсани
 кални
 гладни (...) ²

Милев представя с това с в о я революционен мотив по един начин, който е и блоковски, и маяковски. Но става дума за два импулса, които са се породили в него паралелно и — не на последно място — са се ввели в една по-висша единица в специфичната милевска визионна поема.

Понеже Милев беше в иманентна степен духовно подготвен да напише поемата „Септември“. Когато той станал от ада на първата световна война, той изживява отблизо една революционна Германия (както от година 1918, така и от година 1919). Той се срещнал с белгийския поет Емил Верхарен още в 1914 г. в Лондон и беше превел негови стихове под заглавието „Бунт“. Той превел и стихотворението „Работник“ от германския поет Рихард Демел. Както се вижда от заглавието, това е стихотворение с явно социален мотив.³

След трагичното, неуспяло Септемврийско въстание в България през 1923 г., в Милев се появила органическата нужда да утаи фаталното, което било станало, в една визионна поема. Поетични и политични опити както от индивидуален, национален и интернационален характер се обединили в една синтеза в неговото съзнание и подсъзнание. Това е „екзистенционната“ причина, поради която поемата „Септември“ е така единна, така затворена в себе си, здрава в структурата си — въпреки редица „въздействия“, нещо доста парадоксално. Защото всичко е въплътено в една естетична вселена, то е по един основен начин изразено от една милевска поетика.

Блок накара дванадесетте да се резюмират символично в едно, един образ на „Христа“, един вид тринадесетия апостол, който е и техен латентен вожд и е те, самите тях. Също и Милев кара българските въстаници да се обединят симво-

¹ Пак там, стр. 263—264. Виж също Г. Цанев, Маяковски у нас (1940). Отпечатана в „Съветската литература в България 1918—1944“. София 1961, особено стр. 42—44.

² Пак там, стр. 63—64. Виж също Димитър Статков, „Авангардът на най-новата българска поезия“. Списание за славянска филология 1968, стр. 7.

³ Кратка българска енциклопедия, том 3 София 1966, стр. 429—430. Виж също Гео Милев. Септември. Преведена от български от Петър Темпест. Предговор от Темпест, особено стр. 8—10, София 1961.

лично в един образ, поп Андрей, но той е със своя метафоричен характер повече маяковски, отколкото блоковски. Маяковски описва в поемата „Сто и петдесет милиона“ Иван, един обикновен русин с гъливеро-хиперболистични размери, как прави очна ставка с президента Уилсън, един американски лилипут. Такава е функцията на Иван в естетическата цялостна структура, а на едно място се казва за него:

Русия
цяла
е един едносъщен Иван
и ръката му
Нева,
а краката —
Каспийските степи (. . .)¹

Милевият поп Андрей е квинтесенцията на българския бунтовен дух, той е в живота и смъртта.

велик,
сублимен,
непостижим!²

Не току-тъй Милев употребява думата „сублимен“. Този епитет той беше употребил малко по-рано, с мисъл за Толстой:

(...) сублимен в маниачеството си — така и до днес Толстой стои пред нас като някакъв модерен Мойсей.³

Това насочва пък мисълта, че може да се намери една вътрешна духовна връзка също и между Толстой (не на последно място като символ) и поп Андрей. Защото те и двамата имат — така ги е схванал Милев — общи, свърхчовешки черти и в душите си, и в съдбите си:

попа стоеше огромен,
изправен в целий си ръст,
цял
спокоен като гранит —
без жал,
без спомен
— на гърдите Христовия кръст
и с поглед в балканите впит —
далеко
сякаш в грядущето. . .⁴

Както Блок в „Дванадесетте“, и Милев в „Септември“ кара архитектурната структура да изпъкне в шестата част на поемата. Милев резюмира там българското въстание в един природен символ: пейзажът е сякаш изпълнен със заплаха, просмукан от латентна опасност. И при Блок, и при Милев започва от седмата част на поемата нещо, което можем да наречем „глава 2“, или както Милев казва: започва трагедията.⁵

Към края Милев полемизира пак срещу Блок и свързва, доста забележително, отново с Маяковски, този път преди всичко с поемата „Облако в штанах“. Защото четирите „долуй“, които структурно погледнати обединяват четирите части в поемата на Маяковски „Облако в штанах“, са се превърнали в едно трикратно „долу бог“ в дванадесетата и последна, анти-Омирова част от поемата на Милев „Септември“. Неговата визионерска поема изпква тук,

¹ Милев, Избрани произведения, стр. 266—267.

² Пак там, стр. 73. Милев е писал в 1924 г., че Маяковски „създава нова поезия, ново изкуство: изкуство на динамика и ритъм“. Пак там, стр. 114.

³ Пак там, стр. 191.

⁴ Пак там, стр. 72.

⁵ Пак там, стр. 69.

нещо което можем да наречем нова Омирова овация на едно бъдещо общество. „без кръст“, за да дадем с това една алюзия на поемата „Дванадесетте“ от Блок. Можем именно и тук да говорим за „двоен“ импулс — едновременно от Маяковски и Блок, в смисъл, че Милев се солидаризира с Маяковски, но полемизира срещу Блок. Накрая в поемата „Сто и петдесет милиона“ Маяковски избухва, обърнат към з е м я т а:

тебе
кървава на революциите илиада
на гладните години одисея — тебе.¹

Съвсем накрая на поемата „Септември“ Милев избухва закланателно:

земята ще бъде рай —
ще бъде!²

Изглежда сякаш Милев дава тук израз за „единство“ с Маяковски и „несъгласие“ с Блок. Както Маяковски и Милев държи за един з е м е н рай, докато Блок, както мислят двамата, е ориентиран крайно „свръхземно, понеже той — чрез образа на Христа — оперира с един метафизичен елемент. Дали Маяковски и Милев имат „право“ или не — лично аз мисля, че нямат право — е друго нещо, но то тук не е важно.

Заклучение: в поемата „Септември“ Милев е строил — в приятелска полемика по поемата на Блок „Дванадесетте“, освен това и по „омировската“ цел на Маяковски в поемата „Сто и петдесет милиона“, за да създаде един модерен, дори „модернистичен“ героичен епос със земна, революционна перспектива. Резултатът е бил една завършена, една органично погледната м и л е в с к а поема — структура с европейска важност що се касае до е с т е т и ч н а т а с т о й н о с т .

¹ Пак там, стр. 269.

² Пак там, стр. 78.